

5. Психиатрия чрезвычайных ситуаций. Руководство: в 2 т. / под ред. Т.Б. Дмитриевой. – М., 2004. – Т. 1; 2. – 361 с.

6. Ромек В.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В.Г. Ромек, В.А. Контрактович, Е.И. Крукович. – СПб.: Речь, 2004. – 256 с.

Онищенко Н.В. Основные мероприятия в рамках оказания экстренной психологической помощи родственникам погибших в следствии чрезвычайных ситуаций

Приводятся данные относительно работы экстремальных психологов с родственниками погибших вследствие чрезвычайных ситуаций. Дается характеристика основных этапов работы специалиста-психолога с человеком, который переживает горе потери, освещаются основные проблемы организации психологической помощи в подобных ситуациях.

Ключевые слова: горе; экстренная психологическая помощь; чрезвычайная ситуация.

Onischenko N.V. The Main Measures within the Emergency Psychological Counseling Families of the Victims of Emergency Situations

The article presents data concerning the peculiarities of the work of psychologists with the relatives of the victims of emergencies. The author characterizes the main stages of the work of the expert-psychologist with the person experiencing grief loss; the main problems of the organization of psychological help in similar situations are highlighting.

Key words: grief, emergency psychological assistance; emergency.

УДК 159.9.072

І.І. Приходько

**РОЗРОБКА ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО
ІНСТРУМЕНТАРІЮ ВИЗНАЧЕННЯ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ
ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ**

Подано результати розробки методики «експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» фахівця екстремального виду діяльності на підставі емпірично розробленої трансформаційної моделі психологічної безпеки особистості з використанням методики спеціалізованого денотативного семантичного диференціалу.

Ключові слова: трансформаційна модель, психологічна безпека особистості, екстремальна діяльність.

Постановка проблеми. Умови виконання службових завдань персоналом екстремальних видів діяльності характеризуються негативним впливом на психіку людини широкого спектра несприятливих, дискомфортних і загрозувальних факторів, які зумовлюють професійний стрес в особового складу. Персонал зазнає не тільки фізичної загрози (особистому здоров'ю та життю), а значного ризику виникнення різних психічних розладів, реакцій та станів. Останні часом стають безпосередньою причиною різних порушень професійної діяльності – аж до її відмови, значного зниження або втрати працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, виникнення аутоагресивної та девіантної поведінки (вживання алкоголю, наркотиків) та інших негативних явищ. Збереження особистої безпеки особового складу екстремальних видів діяльності є основним завданням керівників усіх ланок управління. Невід'ємною складовою безпеки людини є психологічна складова, яку вивчають чимало дослідників, здійснюючи спробу з різних позицій описати умови формування й розвитку психологічної безпеки людини, створити психологічну модель безпечної особистості, виявити основні фактори й детермінанти, які позитивно та негативно впливають на неї. Однак досі нема психодіагностичного інструментарію визначення рівня психологічної безпеки особистості, зокрема, фахівця екстремального виду діяльності, тому обрана тема дослідження сучасна та актуальна.

Мета статті – розробити методикау експрес-діагностики психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності.

Виклад основних положень. Проведений аналіз наукових досліджень з окресленої проблеми показав, що вибір психодіагностичних методик щодо комплексного вивчення психологічної безпеки особистості обмежений, тому виникла необхідність розробки методики експрес-діагностики, що стала б валідним і надійним діагностичним інструментом для вивчення психологічних складових цього феномена.

Проведене емпіричне дослідження з використанням методики спеціалізованого денотативного семантичного диференціалу дозволило розробити трансформаційну модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності, яка складається з:

– чотирифакторної структури психологічної безпеки особистості у звичайних умовах життєдіяльності, в яку входять такі компоненти: морально-комунікативний, мотиваційно-вольовий (життєстійкість), ціннісно-смысловий і внутрішнього комфорту;

– чотирифакторної структури психологічної безпеки особистості в екстремальних умовах діяльності, яку становлять такі компоненти: морально-вольова урегульованість (нормативність), стратегії оволо-

діння зі стресовими ситуаціями (копінги), ціннісно-смысловий, пост-травматичний ріст [1].

Результати цих досліджень стали основою для розроблення структури та змісту методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» фахівця екстремального виду діяльності.

Оскільки структура психологічної безпеки особистості у звичайних умовах була розроблена на основі факторного аналізу оцінок експертів з використанням процедури спрощення факторної структури, що забезпечило високу відтворюваність цієї структури на інших групах обстежуваних (результати проведених емпіричних досліджень показали, що вона добре відтворюється у цих офіцерів внутрішніх військ (ВВ) МВС України та курсантів Академії ВВ МВС України), то саме визначені у ній чотири фактори стали основою для розробки структурних компонентів (блоків) методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості». Ця методика складається з чотирьох блоків: «морально-комунікативного»; «мотиваційно-вольового (життєстійкості)»; «ціннісно-смыслового»; «внутрішнього комфорту».

З уваги на те, що аналіз структурних компонентів психологічної безпеки особистості в екстремальних умовах показав можливість певної трансформації у структурних елементах психологічної безпеки під впливом дії екстремальних подій, то за розробки концепції кожного структурного блоку методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» було внесено відповідні зміни.

Так, створюючи стимульний матеріал методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості», зважали на зміст цих блоків.

Блок 1 «морально-комунікативний» відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості, як вільне використання морально-комунікативних норм для підтримання необхідного комфортного рівня стосунків; гнучка контрольованість стосунків, відкритість новим стосункам, допомозі; міжособистісна толерантність.

Високі показники за цим блоком мають свідчити про відповідальність за свої відносини та довіру близьким людям; здатність установлювати і підтримувати близькі взаємини; гнучкий контроль стосунків з іншими: прийняття інших такими, якими вони є, толерантність в міжособистісних взаєминах; знання і використання соціальних норм для підтримки необхідних комфортних стосунків. Низькі показники – залежність від інших або страх бути від них залежним і, як наслідок – прагнення до ізолюваності, відгородженості, самотності. Неможливість установлювати і підтримувати відносини, уникнення близьких стосунків; залежність від норм, що регулюють соціальні відносини (соціальні норми сприймаються як обмежувачі).

Блок 2 «мотиваційно-вольовий (життєстійкість)» відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості, як гнучка перебудова відносин із навколишнім середовищем, яка дозволяє завжди бути головним у цих відносинах (активність як типологічна властивість), розвинене цілепокладання, активне планування, як уміння вписати нові завдання в уже створений план, а також здатність його змінювати під впливом несприятливих обставин, інтенсивність у постановці цілей і гнучкість в їх корекції і засобах досягнення.

Високі показники за цим блоком мають свідчити про розвинені вольові якості, у тому числі силу волі, цілеспрямованість, витримку; активне планування і розумний контроль своєї життєдіяльності, мотивацію досягнення, внутрішній локус контролю (інтернальність), ініціативність, самостійність і незалежність мислення, схильність до новаторства і виправданого ризику, життєстійкість. Низькі показники мають свідчити про безвольність, неорганізованість, нестійкість до життєвих труднощів, мотивацію уникнення невдач, пасивність, залежність у прийнятті рішень, низький контроль своєї життєдіяльності.

Блок 3 «ціннісно-смисловий» відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості, як осмисленість життя, яка дозволяє за необхідності вивищитися над конкретною екстремальною травматичною ситуацією і не бути афективно поглинутим нею; знайти додатковий психологічний ресурс в інших сферах свого життя для подолання наслідків цієї травматичної ситуації.

Високі показники за цим блоком мають свідчити про осмисленість власного життя, смислову регуляцію активності; включеність у життя власного соціального середовища, відповідальність, здатність вивищитися над ситуацією (власними бажаннями й егоїстичними потребами); активне подолання труднощів, активні та продуктивні стратегії оволодіння зі стресовими ситуаціями (копінги). Низькі показники – відсутність усвідомлення цінностей власного життя, його сенсу; потреба у регуляції власної активності, егоїстичність, залежність від ситуації, підпорядкованість обставинам; непродуктивні стратегії подолання стресових ситуацій (копінги), схильність до неоправданого «екстриму» та ризику як засобу пошуку відчуття осмисленості життя.

Блок 4 «внутрішнього комфорту» відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості, як пошук ситуацій психологічного комфорту, відчуття благополуччя, відсутність тривоги, відображає впевненість у собі, у своїх силах, в тому, що подobaється іншим; прагнення до високої якості життя.

Високі показники за цим блоком мають свідчити про впевненість у собі, у власній привабливості для інших, задоволеність життям

і своїми стосунками, прагнення до високої якості життя, низьку тривожність. Низькі показники свідчать про високу тривожність, невпевненість у собі, своїй привабливості; внутрішньо неприємні відчуття (можливо, іпохондрія).

Розроблюючи концепцію методики, ми також зважали на те, що під час діагностики військовослужбовців внутрішніх військ і представників інших екстремальних видів діяльності більш важливе визначення не стільки особливостей забезпечення власної психологічної безпеки, скільки визначення недоліків, неспроможності сформованого у них механізму забезпечення психологічної безпеки. Відповідно до розробленої концепції психологічної безпеки особистості для кожного блоку спочатку сформульовано по 25 тверджень (усього 100). Дві третини їх відповідно до завдання діагностики недоліків механізмів забезпечення психологічної безпеки особистості сформульовано з негативним полюсом. Зазначимо, що форму тверджень обрано навмисно тому, що досвід проведення психодіагностичних досліджень показує, що у такої специфічної вибірки, як військовослужбовці, правоохоронці-міліціонери, представники інших екстремальних видів діяльності, доволі виражений ефект прагнення створити для інших, особливо для контролюючих людей, позитивний, схвальний образ про себе, і форма тверджень, на відміну від негативно сформульованих запитань, більш здатна протистояти цьому ефекту. Проте, коли усі твердження сформульовані лише негативно, обстежувані швидко дистанціюються від поставленого завдання відповідати відповідно до власних відчуттів, вражень, думок тощо і доволі швидко розробляють стратегію повного заперечення запропонованих діагностичних ситуацій.

З цих запитань складено опитувальник, для чого були перемішані твердження всіх блоків. Крім того, під час формування опитувальника простежувалось, щоб твердження не утворювали небажані послідовності, які б могли змістити акценти у діагностиці механізмів забезпечення психологічної безпеки особистості на якісь приватні ситуації, якості тощо. Враховувався і такий ефект роботи з інформацією, як ефект краю, який потенційно може вплинути на стан обстежуваних, особливо з огляду на те, що використані у опитувальнику негативні твердження в певній послідовності здатні навіювати негативні стани. Тому на початок і кінець опитувальника було винесено максимум позитивних тверджень, та простежувалось, щоб у його середині не було нагромаджень негативних тверджень.

Обираючи форму відповідей, було враховано, що кожен блок припускає певну динаміку, не лише пов'язану з досвідом перебування в екстремальній ситуації, але й з віком, професійним досвідом, спеціа-

льним навчанням тощо. Тому було обрано шкалу відповіді, яка містить сім градацій (табл. 1). Крім того, наявність такої градації у відповідях позитивно відображається на діагностичному процесі, коли у якості стимульного матеріалу використовуються негативні твердження. Відповідно до форми розробленої методики та процедури роботи з нею для обстежуваних було розроблено інструкцію. Оскільки під час підрахунку балів за кожним блоком і за методикою в цілому діагностично значущими є в одних випадках позитивні полюси відповідей, а в інших негативні, що передбачає відповідно прямиї і зворотній перерахунок балів, то було розроблено таблицю для переведення наданих обстежуваним відповідей у бали (табл. 1).

Таблиця 1

**Переведення відповідей у бали за прямого
і зворотного підрахунків**

Варіанти відповідей	Прямий підрахунок	Зворотній підрахунок
Це точно про мене	6	0
Це на мене схоже	5	1
Це схоже на мене, але немає впевненості	4	2
Не наважуюся віднести це до себе	3	3
Сумніваюся, що це може стосуватися мене	2	4
Мені це не властиво в більшості випадків	1	5
Це мене абсолютно не стосується	0	6

Твердження кожного блоку утворюють шкали методики. Відповідно до розташування тверджень в опитувальнику та діагностично значущого полюсу відповіді було створено ключі до розробленої методики. Підрахунок за кожною шкалою методики має здійснюватися шляхом додавання усіх відповідей на твердження, що утворюють шкалу, переведених за таблицею у бали. Загальний бал за методикою – загальний показник психологічної безпеки особистості – вираховується додаванням балів за чотири шкалами методики.

Обґрунтування надійності методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості». Оскільки в основу розробленої методики покладено чотирифакторну модель психологічної безпеки, то важливою умовою надійності отриманих за її допомогою результатів є відповідність критерію внутрішньої погодженості.

Для досягнення внутрішньої погодженості методику, яка попередньо містила 100 тверджень і передбачала сім градацій відповіді, було запропоновано пройти 191 військовослужбовцю внутрішніх

військ МВС України (офіцерам, військовослужбовцям військової служби за контрактом і курсантам випускних курсів Академії ВВ МВС України). На цьому емпіричному матеріалі визначалося, як бал кожної відповіді корелює з сумарним балом за кожною шкалою та загальним сумарним балом. Майже всі отримані коефіцієнти були статистично значущими ($p \leq 0,01$). Але для підвищення надійності отримуваних за допомогою розроблюваної методики результатів було вирішено залишити тільки ті твердження, які корелюють із сумарним балом за шкалою та загальним сумарним балом за методикою не менше, ніж на високому рівні достовірності ($r \geq 0,70$) для негативних тверджень, та не менше, ніж на середньому рівні ($r \geq 0,50$) для позитивних тверджень, які менш щільно пов'язані з вадами механізмів, що забезпечують психологічну безпеку, проте важливі для визначення індивідуальних особливостей забезпечення психологічної безпеки особистості.

В результаті такого відбору було залишено 88 тверджень, з яких, відповідно до вищенаведених вимог, було сконструйовано остаточний опитувальник та ключі до нього.

Повторне дослідження, що проведене на вибірці стандартизації, яку становили офіцери і військовослужбовці військової служби за контрактом ВВ МВС України (у загальній кількості 102 особи), показало, що розроблений опитувальник цілком відповідає критерію внутрішньої погодженості: усі твердження, які пов'язані з сумарним балом за шкалою чи загальним сумарним балом, не нижче, ніж на середньому рівні достовірності ($r \geq 0,50$).

Крім того, додатково було перевірено, наскільки встановлена послідовність тверджень сприяє виробленню негативної стратегії відповідей, тобто ситуації, коли обстежуваний «визначає», на що спрямована методика і, передбачаючи певні наслідки для себе, виробляє «правильну» (вигідну для себе) стратегію відповідей. Така ситуація доволі типова для тих, хто прагне демонструвати соціально схвальну поведінку, надає соціально схвальні відповіді, що й зумовлює необхідність такої перевірки за розробки психодіагностичної методики для вищевказаної вибірки. Показником того, що послідовність тверджень у розроблюваній методиці не сприяє виробленню такої стратегії, є високий показник кореляції між першою і другою половинами методики – надійність частин тесту. Так, у розроблюваній методиці результати тестування за першою і другою половинами методики корелюють на дуже високому рівні – $r = 0,86$. Додатковим показником того, що стимульний матеріал методики не призводить до вироблення негативної стратегії відповідей, є задовільні показники диференційованості відповідей респондентів на кожне твердження методики.

Ще одним моментом перевірки надійності розробленої методики було встановлення відтворюваності результатів тестування за однакових умов – ретестової надійності. Попри те, що структурні елементи психологічної безпеки можуть мати певну динаміку, яка викликана віковими змінами, професійною підготовкою чи значним впливом на особистість екстремальної ситуації, вони є доволі стабільними. Тому для перевірки відтворюваності результатів за допомогою розробленої методики були проведені два обстеження групи курсантів (50 осіб третього року навчання) Академії ВВ МВС України з перервою між обстеженнями в один місяць із однаковими умовами службово-бойової діяльності. Результати першого і другого обстеження корелюють між собою на високому рівні $r = 0,89$ ($p \leq 0,01$). Отже, методика «Експрес-діагностики психологічної безпеки особистості» відповідає такому критерію якості, як надійність за показниками внутрішньої погодженості тестових завдань і відтворюваності результату за однакових умов (ретестова надійність).

Валідність методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості». Подальшим етапом визначення якості розробленої методики було дослідження її валідності. Для визначення конструктивної валідності на вибірці офіцерів і військовослужбовців військової служби за контрактом ВВ у загальній кількості 102 особи разом із методикою «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» було використано комплекс методик, які дозволяють повно і якісно діагностувати психологічні особливості і риси, що пов'язані з забезпеченням психологічної безпеки особистості. Аналіз взаємозв'язків розробленої методики з методиками підбраного комплексу мав сприяти уточненню її робочих характеристик – змісту, галузі застосування, обмежень, недоліків тощо.

Комплекс методик підбирався так, щоб максимально охопити і за можливості перекрити декількома шкалами усі структурні компоненти розробленої трансформаційної моделі психологічної безпеки особистості. Для дослідження показників «**морально-комунікативного**» блоку психологічної безпеки особистості проводились методики: багатофакторний особистісний опитувальник «Адаптивність (МЛО-АМ)» А.Г. Маклакова; «Індекс толерантності» (автори Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, Т.Ю. Прокоф'єва, О.О. Кравцова). Для дослідження особливостей «**мотиваційно-вольового (життєстійкості)**» блоку використовувалися методики: «Життєстійкість» С. Мадді (в адаптації Д.О. Леонтьєва та О.І. Рассказової); «Локус контролю» (у модифікації Є.Г. Ксенофонтової); «Визначення мотиваційного профілю особистості» Ш. Річі та П. Мартіна (в адаптації О.Г. Шмельова); «Опитувальник

мотивації досягнення» А.А. Реана; «Оцінювання мотиваційної спрямованості особистості» Ю. Куля. Для дослідження показників «**ціннісно-сміслового**» блоку проводились методики: «Смисложиттєвих орієнтацій» Д.О. Леонтьєва; «Шкала базових переконань» Р. Янов-Бульмана; «Діагностика копінг-стратегій» (в адаптації Т.О. Гордєєвої, Є.М. Осіна, О.І. Рассказової, О.А. Сичева, В.Ю. Шевяхової). Для визначення особливостей такого блоку психологічної безпеки особистості, як «**внутрішній комфорт**», проводилися такі методики: «Тест-опитувальник самовідношення» В.В. Століна; «Опитувальник нервово-психічної напруженості» Т.А. Немчіна; «Опитувальник посттравматичного зростання» М.Ш. Магомет-Емінова. Крім того, використовувалися комплексні методики, які діагностують за декількома важливими шкалами індивідуально-психологічні якості та особливості поведінки для забезпечення психологічної безпеки особистості: методика багатofакторного дослідження особистості Р. Кетелла; методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда.

Для з'ясування «працездатних» якостей методики також проводилося визначення її валідності шляхом порівняння результатів так званих «відомих груп» – груп, якості яких відомі заздалегідь. Цей етап дослідження мав показати, наскільки методика «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» чутлива до вікових змін, наявності специфічного професійного досвіду, перебування та дій в екстремальних ситуаціях. Ця схема дослідження передбачала порівняння результатів групового обстеження: різновікових груп (порівнювалися результати обстеження молодих офіцерів 21–25 років і офіцерів 40–45 років); груп із різним професійним досвідом (порівнювалися результати обстеження курсантів та офіцерів з досвідом служби у військах); групи з різним досвідом перебування та дій в екстремальних умовах (порівнювалися результати обстеження військовослужбовців, які у своїй повсякденній службі стикаються з реальною загрозою для життя і здоров'я (військовослужбовці підрозділів з конвоювання та екстрадиції підсудних, підрозділів спеціального призначення з досвідом проведення спеціальних операцій та виконання службово-бойових завдань) та з військовослужбовцями, які не переживали гостру загрозу життю і здоров'ю).

Для визначення критеріальної валідності, яка визначає, наскільки за результатами тестування можна зробити висновок про особливості поведінки і, відповідно, прогнозувати психологічно небезпечну поведінку особистості, що отримані за допомогою методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості», їх було порівняно з

оцінками експертів щодо особливостей психологічно небезпечної поведінки обстежених. Для цього, зважаючи на визначення змісту моделі психологічної безпеки особистості і її структури, нами було розроблено шкалу оцінок психологічної безпеки особистості обстежуваного за кожним структурним компонентом (усього 40 показників), яка згодом була надана для оцінки експертам. Останніми виступили безпосередні керівники обстежуваних, тобто ті особи, які постійно контролюють якість професійної діяльності обстежуваних, адекватність виконання поставлених завдань, поведінки тощо, знають їх найкраще та найкритичніше їх можуть оцінити.

У результаті було отримано статистично значущі показники кореляції між оцінками експертів і результатами обстеження за допомогою методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» на рівні $r = 0,76$, ($p \leq 0,01$), що дозволяє використовувати розроблену методику для прогнозування вірогідності психологічно небезпечної поведінки (низького рівня психологічної безпеки особистості) фахівця екстремального виду діяльності під час виконання СБЗ в екстремальних умовах.

Стандартизація методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості». Важливим моментом розробки методики є її стандартизація, для чого було обстежено 109 офіцерів внутрішніх військ, 137 військовослужбовців військової служби за контрактом та 256 курсантів випускних курсів Академії ВВ МВС України. Отримані результати нормування будуть наведені в інших статтях.

Висновки. Розроблена методика «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» фахівця екстремального виду діяльності дозволяє визначати і окремі структурні компоненти психологічної безпеки особистості за різними шкалами, і загальний інтегративний показник рівня психологічної безпеки особистості в цілому.

Результати проведених досліджень для визначення валідності, надійності та стандартизації розробленої методики «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» фахівця екстремального виду діяльності дозволяють її використання для прогнозування вірогідності психологічно небезпечної поведінки фахівця екстремального виду діяльності під час виконання СБЗ у різних умовах діяльності.

---

1. Приходько І.І. Моделювання психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності з використанням психосемантичного методу / І.І. Приходько // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2012. – Вип. 1. – С. 174–185.

Приходько И.И. Разработка психодиагностического инструментария определения психологической безопасности личности специалистов экстремальных видов деятельности

Представлены результаты разработки методики «экспресс-диагностики психологической безопасности личности» специалиста экстремального вида деятельности на основе разработанной трансформационной модели психологической безопасности личности с использованием методики специализированного денотативного семантического дифференциала.

Ключевые слова: трансформационная модель, психологическая безопасность личности, экстремальная деятельность.

Prykhod'ko I.I. The creation of the psychological diagnostics means of the psychological safety defining of the specialists' personality of the extreme professional activities

The article deals with the results of the design methodology «the express diagnosis of the psychological safety of the personality» of the specialist of the extreme professional activities on the basis of the developed transformational model of the psychological safety of the personality using methodology of the specialized denotation semantic differential.

Key words: transformational model, psychological safety of the personality, extreme activities.

УДК 159.98:199.944

Ю.С. Федорі

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ В ЕКСТРЕМАЛЬНІЙ СИТУАЦІЇ

Проаналізовано психологічні дослідження реадaptaції осіб, які пережили екстремальні кризові ситуації, узагальнено досвід соціально-психологічної реадaptaції людей після психотравмуючого впливу.

Ключові слова: соціально-психологічна реадaptaція, реабілітація, психотравмуючий вплив, адаптаційний потенціал.

Постановка проблеми. Проблема соціально-психологічних наслідків психотравмуючих ситуацій набуває особливої значущості у зв'язку з різким зростанням антропогенних і техногенних катастроф, збільшенням кількості ситуацій, в яких виникає загроза власному життю або життю близької людини, фізичному здоров'ю або образу «Я».

Екстремальні, кризові ситуації є потужним стресовим фактором, що впливає на психологічний стан, соціальну та професійну адапта-